

NARXLARNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH: IJOBIY VA SALBIY OQIBATLARI

Omonboyeva Gavxaroy Shuxratbek qizi

Iqtisodiyot va pedagogika fakulteti, iqtisodiyot yo'nalishi
1-kurs IQ-25-31- guruh talabasi,

gavharoyomonboyeva055@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmonov Shokirjon Aliyevich,

“ Iqtisodiyot va moliya” fanlar kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada narxlarni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mohiyati, uning bozor munosabatlariga ta'siri hamda ushbu siyosatning ijobiy va salbiy oqibatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida narxlarni tartibga solish mexanizmlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati, aholi farovonligini ta'minlashdagi o'rni va bozor muvozanatiga ko'rsatadigan ta'siri yoritib beriladi. Shuningdek, o'zbek va chet ellik iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlari asosida narxlarni davlat tomonidan tartibga solish siyosatining samaradorligi baholanadi. Tadqiqot natijalari narxlarni tartibga solish qisqa muddatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vosita bo'lishi mumkinligini, biroq uzoq muddatda bozor mexanizmlariga salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli mavjudligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: narxlarni tartibga solish, narx-nazorat, narxlar siyosati, bozor muvozanati, ijtimoiy tovarlar, iqtisodiy samaradorlik.

Kirish: Bozor iqtisodiyoti sharoitida narxlar iqtisodiy jarayonlarning asosiy tartibga soluvchi mexanizmi hisoblanadi. Narxlar orqali ishlab chiqaruvchi va iste'molchi o'rtasidagi munosabatlar shakllanadi, resurslar taqsimoti amalga oshadi hamda talab va taklif muvozanati yuzaga keladi. Klassik iqtisodiy nazariyaga ko'ra, erkin raqobat sharoitida narxlar bozorda tabiiy ravishda shakllanib, davlat aralashuvisiz ham iqtisodiy samaradorlikka erishiladi. Biroq real iqtisodiy hayotda bunday mukammal bozor sharoitlari kam uchraydi. Amaliyotda monopoliyalar, inflyatsiya, daromadlar tengsizligi, iqtisodiy inqirozlar hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarning mavjudligi davlatning bozor jarayonlariga aralashuvini taqozo etadi. Aynan shunday sharoitlarda davlat tomonidan narxlarni tartibga solish zarurati yuzaga keladi. Narxlarni tartibga solish orqali davlat aholi uchun muhim hisoblangan oziq-ovqat mahsulotlari, energiya resurslari, transport va kommunal xizmatlar narxlarini nazorat qilishga harakat qiladi.

Narxlarni davlat tomonidan tartibga solish siyosati, asosan, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, aholining real daromadlarini himoya qilish va inflyatsiyaning keskin o'sishining oldini olishga qaratilgan. Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan O'zbekiston iqtisodiyotida narxlarni tartibga solish strategik ahamiyatga ega bo'lgan tovarlar va xizmatlar bo'yicha keng qo'llaniladi. Bu holat davlatning ijtimoiy mas'uliyati va iqtisodiy barqarorlikni saqlashdagi rolini namoyon etadi.

Shu bilan birga, narxlarni tartibga solish bozor mexanizmlarining tabiiy ishlashiga ma'lum darajada to'sqinlik qilishi mumkin. Narxlarning sun'iy ravishda belgilanishi talab va taklif o'rtasidagi muvozanatning buzilishiga tovar tanqisligiga, yashirin bozorlar paydo bo'lishiga hamda ishlab chiqaruvchilarning manfaatdorligining pasayishiga olib kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli iqtisodchilar o'rtasida narxlarni davlat tomonidan tartibga solishning samaradorligi masalasi doimiy bahs-munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda.

Mazkur maqolada narxlarni davlat tomonidan tartibga solishning nazariy asoslari, uning ijobiy va salbiy oqibatlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek va chet ellik iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlari asosida ushbu siyosatning iqtisodiyotga ta'siri baholanadi hamda xulosalar chiqariladi.

Adabiyotlar tahlili: Narxlarni davlat tomonidan tartibga solish masalasi iqtisodiy nazariya va amaliyotda uzoq yillardan buyon iqtisodchi olimlar e'tiborida bo'lib kelmoqda. Ushbu masala bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda narx nazoratining iqtisodiy samaradorligi, ijtimoiy ahamiyati hamda bozor mexanizmlariga ta'siri turlicha talqin qilingan. O'zbek iqtisodchi olimi **A. Habibullayev** o'z tadqiqotlarida narx siyosatini davlatning makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi muhim vositasi sifatida baholaydi. Uning fikricha, narxlarni tartibga solish inflyatsiyani jilovlash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo'llab-quvvatlash hamda strategik ahamiyatga ega bo'lgan tovarlar bozorida barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, muallif narxlarni tartibga solish bozor mexanizmlarini to'liq almashtirmasligi, balki ularni to'ldiruvchi mexanizm sifatida qo'llanilishi lozimligini ta'kidlaydi. Yana bir o'zbek olimi **Sh. Mustafakulov** (iqtisodiy siyosatga oid ilmiy ishlarida) narxlarni ma'muriy tartibga solish uzoq muddatda ishlab chiqaruvchilarning rag'batini pasaytirishi va resurslardan samarasiz foydalanishga olib kelishini qayd etadi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, davlat narx siyosatida ehtiyotkorlik bilan yondashmasa, yashirin inflyatsiya, tovarlar tanqisligi va norasmiy bozorlarning paydo bo'lishi ehtimoli ortadi. Shu sababli muallif narxlarni tartibga solishni bozor islohotlari bilan uyg'un holda olib borishni taklif etadi.

Chet ellik iqtisodchi olimlardan biri **Milton Friedman** narxlarni davlat tomonidan nazorat qilishga nisbatan tanqidiy yondashgan. U narxlarni erkin bozor mexanizmi orqali

shakllantirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ta'kidlab, narx cheklovlari talab va taklif o'rtasidagi muvozanatni buzishini asoslab bergan. Friedman fikricha, narxlarni sun'iy ravishda past darajada ushlab turish qisqa muddatda iste'molchilar uchun foydali bo'lib ko'rinsa-da, uzoq muddatda tovarlar tanqisligiga va sifatning pasayishiga olib keladi. Yana bir chet ellik olim **Paul A. Samuelson** esa ushbu masalaga nisbatan muvozanatli yondashuvni ilgari suradi. U davlatning narxlarni tartibga solishdagi ishtirokini ayrim holatlarda, xususan, jamoat tovarlari, tabiiy monopoliyalar va ijtimoiy ahamiyatga ega xizmatlar sohasida oqlash mumkinligini ta'kidlaydi. Samuelsonning fikricha, bunday hollarda bozor mexanizmi o'z-o'zidan optimal natija bermaydi va davlat aralashuvi ijtimoiy farovonlikni oshirishi mumkin.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, narxlarni davlat tomonidan tartibga solish masalasi iqtisodchi olimlar tomonidan bir xil baholanmaydi. Ayrim olimlar ushbu siyosatni ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim vosita sifatida ko'rsatsa, boshqalari uning bozor samaradorligini pasaytiruvchi jihatlariga alohida urg'u beradi. Bu esa mazkur mavzuning dolzarbligini va uni chuqur tahlil qilish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi.

ASOSIY QISM. 1. Narxlarni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mazmuni. Narxlarni davlat tomonidan tartibga solish – bu davlat organlari tomonidan ayrim tovarlar va xizmatlar narxlariga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatish orqali bozor jarayonlarini muvofiqlashtirish siyosatidir. Ushbu tartibga solish mexanizmi, asosan, bozor iqtisodiyotida yuzaga keladigan nomukammalliklarni bartaraf etish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash hamda iqtisodiy barqarorlikni saqlash maqsadida qo'llaniladi. Amaliyotda davlat narxlarni tartibga solishda turli usullardan foydalanadi. Jumladan, ayrim mahsulotlar bo'yicha maksimal yoki minimal narx chegaralarini belgilash, tariflarni tasdiqlash, subsidiyalar ajratish yoki narxlarning o'sishini vaqtinchalik cheklash kabi choralar keng qo'llaniladi. Ayniqsa, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan oziq-ovqat mahsulotlari, yoqilg'i-energetika resurslari, kommunal xizmatlar va transport sohalarida narxlarni davlat tomonidan nazorat qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Narxlarni tartibga solishning ijobiy oqibatlarini. Narxlarni davlat tomonidan tartibga solishning eng muhim ijobiy jihatlaridan biri – aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashdir. Aholining kam daromadli qatlamlari uchun zarur bo'lgan asosiy iste'mol tovarlari narxlarining keskin oshib ketishining oldini olish orqali ularning real daromadlarini saqlab qolish mumkin bo'ladi. Bu esa ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, narxlarni tartibga solish inflyatsiya jarayonlarini jilovlashda ham muhim rol o'ynaydi. Narxlarning nazoratsiz o'sishi pulning qadrsizlanishiga olib keladi, bu esa iqtisodiy o'sish sur'atlarini sekinlashtiradi. Davlat tomonidan muhim tovarlar narxining nazorat qilinishi

inflyatsion bosimni yumshatishga yordam beradi. Bundan tashqari, tabiiy monopoliyalar faoliyat yuritadigan sohalarda (elektr energiyasi, gaz ta'minoti, suv xo'jaligi) narxlarni erkin bozorga topshirish iste'molchilar manfaatlariga zid bo'lishi mumkin. Shu sababli davlat tomonidan tariflarning belgilanishi aholiga sifatli va nisbatan arzon xizmatlar ko'rsatishni ta'minlaydi.

3. Narxlarni tartibga solishning salbiy oqibatlari. Narxlarni davlat tomonidan tartibga solish bilan bog'liq salbiy jihatlar ham mavjud. Eng asosiy muammo – bu talab va taklif o'rtasidagi muvozanatning buzilishidir. Agar davlat narxlarni sun'iy ravishda past darajada belgilasa, talab oshib ketadi, ammo ishlab chiqaruvchilar uchun rag'bat kamaygani sababli taklif qisqaradi. Natijada tovarlar tanqisligi yuzaga keladi. Bundan tashqari, narxlar ustidan qat'iy nazorat mahsulot sifatining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ishlab chiqaruvchilar foyda olish imkoniyati cheklangani sababli xarajatlarni kamaytirishga harakat qiladi, bu esa mahsulot sifati va xizmatlar darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Narxlarni uzoq muddat davomida ma'muriy tartibda belgilash yashirin bozorlar va noqonuniy savdoning paydo bo'lishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Rasmiy narx bilan bozor narxi o'rtasidagi tafovut "qora bozor"ni shakllantiradi va iqtisodiyotning shaffofligiga putur yetkazadi.

4. O'zbekiston iqtisodiyotida narxlarni tartibga solish tajribasi. O'zbekiston iqtisodiyotida narxlarni davlat tomonidan tartibga solish asosan strategik va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tovarlar va xizmatlarga nisbatan qo'llaniladi. So'nggi yillarda bozor mexanizmlarini keng joriy etish bilan bir qatorda, narxlarni bosqichma-bosqich erkinlashtirish siyosati olib borilmoqda. Bu jarayonda davlat narxlarni to'liq nazorat qilishdan ko'ra, ularni monitoring qilish va raqobat muhitini rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, aholi farovonligini ta'minlash maqsadida ayrim tovarlar bo'yicha vaqtinchalik narx cheklovlari va subsidiyalar saqlanib qolmoqda. Bu holat narxlarni tartibga solish siyosatining muvozanatli va ehtiyotkorlik bilan olib borilayotganini ko'rsatadi.

XULOSA . O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, narxlarni davlat tomonidan tartibga solish bozor iqtisodiyotida murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Ushbu siyosat, avvalo, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tovarlar va xizmatlar bozorida aholining manfaatlarini himoya qilish, inflyatsiya bosimini yumshatish hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, kam daromadli qatlamlar uchun zarur bo'lgan mahsulotlar narxlarining keskin o'zgarishiga yo'l qo'ymaslik davlatning muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Shu bilan birga, narxlarni uzoq muddat davomida ma'muriy usullar bilan tartibga solish bozor mexanizmlarining tabiiy ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, narxlarning sun'iy ravishda cheklanishi talab va taklif o'rtasidagi muvozanatning buzilishiga, tovarlar tanqisligi va yashirin bozorlarning vujudga kelishiga olib keladi. Bu esa

ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy rag'batini pasaytirib, mahsulot sifati va xizmatlar samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbek va chet ellik iqtisodchi olimlarning ilmiy qarashlarini solishtirish natijasida narxlarni davlat tomonidan tartibga solish masalasida yagona yondashuv mavjud emasligi aniqlandi. Ayrim olimlar ushbu siyosatni ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi muhim vosita sifatida baholasa, boshqalari uning uzoq muddatli iqtisodiy samaradorligiga shubha bilan qaraydi. Bu holat narxlarni tartibga solish siyosatini ishlab chiqishda muvozanatli va ehtiyotkor yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, narxlarni davlat tomonidan tartibga solish bozor mexanizmlarini to'liq almashtirmasligi, balki ularni to'ldiruvchi vosita sifatida qo'llanilishi lozim. Davlat narx siyosatini olib borishda bozor signallarini hisobga olgan holda, raqobat muhitini rivojlantirish, shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishi zarur. Faqatgina ana shunday yondashuv orqali narxlarni tartibga solishning ijobiy jihatlarini saqlab qolish va uning salbiy oqibatlarini minimallashtirish mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Habibullayev A.** Narx siyosati va uning O'zbekiston iqtisodiyotidagi o'rni. Toshkent: *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy jurnali, 2020.
2. **Mustafakulov Sh.** Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning narxlarni tartibga solish mexanizmlari. – Toshkent: *O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 2019.
3. **Friedman M.** Price Controls and Economic Freedom. – Chicago: *The University of Chicago Press*, 1962.
4. **Samuelson P. A., Nordhaus W. D.** Economics. – New York: *McGraw-Hill Education*, 2010.
5. **Mankiw N. G.** Principles of Economics. – Boston: *Cengage Learning*, 2018.